

УДК 336.71

Ю. В. Дятлова, канд. екон. наук, доцент

Донецький державний університет управління, м. Маріуполь, Україна

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ: НАУКОВІ ПОГЛЯДИ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ

Ю. В. Дятлова, канд. экон. наук, доцент

Донецкий государственный университет управления, г. Мариуполь, Украина

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ: НАУЧНЫЕ ВЗГЛЯДЫ И ПРАКТИЧЕСКАЯ РЕАЛИЗАЦИЯ

Yuliia Diatlova, PhD in Economics, Associate Professor

Donetsk State University of Management, Mariupol, Ukraine

COMPETITIVENESS OF THE BANKING SYSTEM: SCIENTIFIC REVIEWS AND PRACTICAL REALIZATION

У статті узагальнено наукові погляди щодо поняття та рівнів конкурентоспроможності банківської системи. Наведено перелік і характеристику особливостей конкуренції на ринку банківських послуг. Конкретизовано рівні конкуренції – глобальний, міжнародний, регіональний, національний. Наведено суб'єкти конкуренції для кожного рівня. Уточнено поняття конкурентоспроможності для національної банківської системи. Показано місце України в міжнародних рейтингах конкурентоспроможності з акцентом на фінансовий ринок та банківський сектор. Розраховано показники конкурентоспроможності банківського сектору України, в ролі яких використано індикатори впливу на розвиток економіки. Визначено проблеми у сфері капіталізації та кредитування. Запропоновано механізми та інструменти для підвищення конкурентоспроможності банківської системи України.

Ключові слова: банківська система; конкурентоспроможність; рівні конкуренції; суб'єкти конкуренції; рейтинги; показники конкурентоспроможності; механізми та інструменти для підвищення.

Табл.: 6. Бібл.: 18.

В статье обобщены научные взгляды относительно понятия и уровней конкурентоспособности банковской системы. Приведен перечень и характеристики особенностей конкуренции на рынке банковских услуг. Конкретизированы уровни конкуренции – глобальный, международный, региональный, национальный. Приведены субъекты конкуренции для каждого уровня. Уточнено понятие конкурентоспособности для национальной банковской системы. Показано место Украины в международных рейтингах конкурентоспособности с акцентом на финансовый рынок и банковский сектор. Рассчитаны показатели конкурентоспособности банковского сектора Украины, в качестве которых использованы индикаторы влияния на развитие экономики. Определены проблемы в сфере капитализации и кредитования. Предложены механизмы и инструменты для повышения конкурентоспособности банковской системы Украины.

Ключевые слова: банковская система; конкурентоспособность; уровни конкуренции; субъекты конкуренции; рейтинги; показатели конкурентоспособности; механизмы и инструменты для повышения

Табл.: 6. Библ.: 18..

The scientific views on the concept and levels of competitiveness of the banking system are summarized in article. The list and characteristics of the features of competition in the market of banking services are presented. The levels of competition are concreted – global, international, regional, national. The subjects of competition for each level are presented. The concept of competitiveness for the national banking system is specified. The place of Ukraine in the international ratings of competitiveness with a focus on the financial market and the banking sector is shown. The indicators of competitiveness of the banking sector of Ukraine, which are used as indicators of the impact on the development of the economy, are calculated. Problems in the sphere of capitalization and crediting are determined. The mechanisms and tools for increasing the competitiveness of the Ukrainian banking system are proposed.

Keywords: banking system; competitiveness; levels of competition; subjects of competition; ratings; indicators of competitiveness; mechanisms and tools for increasing.

Table: 6. References: 18.

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних процесів і циклічних криз у світовій економіці, вільного руху капіталу й доступу до національного фінансового ринку особливої актуальності набуває конкурентоспроможність банківської системи країни та її складових. Конкурентоспроможний і фінансово стійкий банківський сектор є базисом у забезпеченні безпеки держави в економічній сфері та її стабільного соціально-економічного розвитку.

Світові рейтинги не визначають фінансову систему України як стійку та конкурентоспроможну. Враховуючи, що в Україні банківський сектор пережив декілька криз і перебуває в стадії поступового реформування, вирішення проблеми з підвищенням його конкурентоспроможності є нагальною потребою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем конкурентоспроможності банківської системи та її функціонуванню в глобальному конкурентному середовищі присвячені монографічні наукові праці О. Дзюблюка [1], Г. Карчевої [2], В. Коваленко [3], О. Момота [4], Л. Федулової [5], О. Чуб [6], Ф. Шпиґа [7] та інших. У працях цих учених розглядаються загальні питання конкурентоспроможності в банківському середовищі, теоретичні проблеми її забезпечення в глобальному вимірі та практичні аспекти ефективної реалізації в умовах трансформаційної та кризової економіки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Визначаючи значний науковий доробок, треба зазначити, що розвиток банківської системи країни здійснюється в умовах динамічного мінливого глобального середовища, кризових явищ у банківському секторі та процесів його реформування. Це потребує додаткових досліджень щодо конкурентоспроможності банківської системи та надання пропозицій з інструментів її забезпечення в таких умовах.

Мета статті. Головною метою статті є узагальнення та систематизація поглядів щодо конкурентоспроможності банківської системи, визначення стану та динаміки показників в Україні, розроблення інструментів підвищення її рівня.

Виклад основного матеріалу. Конкуренція – це природно й об'єктивно існуюче явище в ринкових умовах господарювання. Сутність цього явища, на думку вчених, полягає в суперництві між учасниками ринку за найвигідніші умови виробництва, продажу і купівлі товарів та послуг, за привласнення найбільших прибутків. Ринок банківських послуг має певні відмінності від ринку товарів, тим не менш, конкуренція на цьому ринку є суперництвом між його учасниками за умови, які дозволяють отримати найбільший прибуток. Зазвичай при визначенні відмінностей ринку банківських послуг від товарного посилаються на такі ознаки:

– об'єктом конкуренції є не товари, а ресурси, які формує банк для здійснення операцій;

– банк на ринку банківських послуг може бути не лише продавцем, але й покупцем;

– виробництво та реалізація банківських послуг можуть бути зосереджені в межах одного банку без залучення додаткових каналів збуту;

– діяльність банківських установ суворо регулюється Національним банком України;

– конкурентна боротьба відбувається не лише серед банківських установ [8, с. 59].

На нашу думку, необхідно зазначити, що ринок послуг загалом відрізняється від ринку товарів, а особливістю ринку національних банківських послуг є, по-перше, більш широкий перелік суб'єктів господарювання, що конкурують між собою (не тільки банки, але й небанківські кредитно-фінансові установи, а також нефінансові організації, які є суб'єктами грошово-кредитних відносин), по-друге, значна зарегульованість діяльності (нормативні вимоги щодо доступу та функціонування на ринку, що зумовлено впливом на розвиток інших секторів економіки та ринків), по-третє, ресурс (гроші) є основою послуги.

Ринок банківських послуг є одним із найбільш глобалізованих. Тому за масштабами можна розрізняти такі його рівні, як глобальний, міжнародний, регіональний, національний. Глобальний фінансовий ринок, на відміну від ринків інших рівнів, які мають цілком конкретне визначення, є багатовимірним та не завжди відрізняється чіткими рисами та параметрами. Глобальний фінансовий ринок, на відміну від міжнародного, має не дві групи суб'єктів (фінансові ринки держав, міжнародні фінансові інституції), а три – включає і транснаціональні структури. Саме глобалізація приводить до розширення глобальної мережі фінансових інститутів і корпорацій, до підвищення частки бізнесу, що приходиться на закордонні країни [9, с. 49].

На глобальному ринку конкурують транснаціональні банки з певних країн походження, на міжнародному – банківські системи як складові фінансових систем, банки як представники національного банківського сектору, а також банківські продукти, які під впливом інформаційних технологій стрімко розвиваються. Регіональний ринок є середовищем конкуренції банківських систем, секторів та банків, які належать до країн, що входять до економічних їх об'єднань, а також банківські продукти. На національному ринку конкурують банки як вітчизняного, так і іноземного походження, та їхні банківські продукти (послуги).

Більшість науковців вважають, що під конкурентоспроможністю банківської системи треба розуміти її здатність конкурувати з банківськими системами інших країн, переважно з розвинутою ринковою економікою, а також здатність національних кредитних установ конкурувати між собою [10, с. 264]. Визначення орієнтує на наявність конкуренції на міжнародному й регіональному рівнях, а також на національному ринку, однак не враховує конкуренцію на внутрішньому ринку з банками іноземного походження, а також іншими його суб'єктами. Тому вважаємо, що надане визначення потребує уточнення щодо конкуренції на національному ринку банківських послуг.

На міжнародному рівні проводиться рейтингова оцінка конкурентоспроможності міжнародними інститутами та рейтинговими агентствами. Відомий усім рейтинг за Індексом глобальної конкурентоспроможності країн світу, що розраховується за методикою Всесвітнього економічного форуму, містить 12 групових показників, одним з яких є розвиненість фінансового ринку. За цим показником за даними Звіту за 2017-2018 роки [11, с. 297, 373] Україна отримала 120-й ранг (3,1 бала) з 137 країн. При цьому за таким одиничним показником, як стабільність банків – 135-й ранг, що є найгіршим серед рангів України в цьому груповому показнику. Загалом за показником розвиненості фінансового ринку Україна отримала 22,5 бала зі 100, що свідчить про недостатній рівень (для порівняння, Російська Федерація – 32,2; Казахстан – 33,2 бала).

Міжнародний валютний фонд (IMF) для оцінки стану фінансової системи країн застосовує широкий набір індикаторів. Так, використовується індекс фінансового розвитку (FDI), який відповідно до методики розрахунку є комплексним і включає групові показники – індекс фінансових інститутів (FII) та індекс фінансового ринку (FMI), що включають одиничні [12]. За даними МВФ за 2016 рік, FDI для 183 країн значно розрізняється (визначений за щорічними даними 1980 і 2013 років): є країни, що мають значення індексу близьке до максимального, інші – до мінімального (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг країни за фінансовим розвитком

Індекс фінансового розвитку			Індекс фінансових інститутів			Індекс фінансових ринків		
Ранг	Країна	Індекс	Ранг	Країна	Індекс	Ранг	Країна	Індекс
1	Швейцарія	0,951	1	Швейцарія	1,000	1	США	0,903
2	Австралія	0,890	2	Люксембург	0,893	2	Республіка Корея	0,902
3	Велика Британія	0,882	3	Франція	0,892	3	Швейцарія	0,883
4	США	0,877	4	Велика Британія	0,892	4	Австралія	0,873
5	Іспанія	0,860	5	Канада	0,890	5	Гонконг	0,869
6	Республіка Корея	0,854	6	Японія	0,890	6	Велика Британія	0,855
7	Канада	0,847	7	Австралія	0,889	7	Іспанія	0,836
8	Японія	0,827	8	Іспанія	0,867	8	Канада	0,786
9	Гонконг	0,827	9	Данія	0,856	9	Норвегія	0,764
10	Італія	0,785	10	Бельгія	0,847	10	Швеція	0,762
32	Російська Федерація	0,592	46	Російська Федерація	0,549	19	Російська Федерація	0,623
83	Україна	0,257	78	Україна	0,429	84	Україна	0,080
127	Білорусь	0,151	119	Білорусь	0,289	130	Білорусь	0,010
183	Французька Полінезія	0,000	183	Французька Полінезія	0,000	183	Антигуа і Барбуда	0,000

Джерело: складено автором за даними [12, с. 31-34].

До першої десятки входять країни, які є лідерами за FDI протягом останніх років – Швейцарія, Австралія, Велика Британія, США, Канада, Японія, Гонконг. Ці країни мають високі ранги за складовими – FII та FMI. Так, найвищий ранг за FII посідає Швейцарія, за FMI – США. Україна за FDI посіла 83-є місце, за FII – 78-е та за FMI – 84-е. Однак важливим є не стільки ранг, скільки значення індексу: близькі ранги значно розрізняються за значенням індексів. Отримані індекси по Україні є гіршими, ніж по Росії (особливо FII), але кращими порівняно з Білоруссю.

Міжнародний валютний фонд і Група світового банку IMF і WBG оцінюють фінансову стійкість банківського сектору країн за індикатором *Z-score*. Методологія цього індикатора передбачає оцінювання ймовірності неплатоспроможності банківського сектору країни (коли вартість активів банків буде нижчою, ніж вартість зобов'язань). Чим вищим є значення *Z-score*, тим нижчим є рівень ймовірності ризику неплатоспроможності банківського сектору, а відповідно – вищий рівень її фінансової стійкості. За даними Global financial development report 2017/2018, з країн ЄС вищий рівень фінансової стійкості має банківський сектор Австрії, Франції, Іспанії, Бельгії, Словаччії, Великої Британії, Данії, Португалії, Швеції і Фінляндії (табл. 2). Порівняно з цими країнами, фінансова стійкість банківського сектору України є меншою в 2-4 рази й однаковою з Російською Федерацією. Однак ще меншу фінансову стійкість має банківський сектор Хорватії, Румунії, Чехії, Латвії, Угорщини, Словенії.

Таблиця 2

Z-score банківського сектору країн

Країна	Z-score	Країна	Z-score	Країна	Z-score
Австрія	20,3	Німеччина	22,6	Польща	8,0
Бельгія	14,7	Греція	7,6	Португалія	12,9
Болгарія	8,9	Угорщина	3,2	Румунія	4,7
Данія	13,6	Ірландія	10,0	Словацька Республік	14,4
Хорватія	4,7	Італія	9,9	Словенія	2,1
Кіпр	6,0	Латвія	4,3	Іспанія	18,7
Чеська Республіка	4,5	Литва	5,6	Швеція	11,9
Естонія	9,3	Люксембург	34,8	Об'єднане Королівство	13,6
Фінляндія	10,2	Мальта	13,8	Україна	5,2
Франція	19,7	Нідерланди	8,9	Російська Федерація	5,2

Джерело: складено автором за даними [13].

Провідні міжнародні рейтингові агентства Standard & Poor's, Fitch Ratings, Moody's Investors' Service завоювали бездоганну репутацію на ринку Європи і США. Згідно з їхніми кредитними рейтингами, банки оцінюються за шкалою, що має градації з характеристиками безпеки, надійності та ризику неповернення коштів.

Відоме фахове видання Bloomberg здійснює оцінювання найсильніших банків світу на основі оцінки таких показників, як відношення капіталу першого рівня до активів зважених на ризик, відношення необслуговуваних активів (з поганою якістю) до загального обсягу активів, співвідношення депозитів до фінансування, коефіцієнт ефективності (порівняння доходів і витрат). Банки оцінюються за кожним із критеріїв, а отримані значення зважуються (ранжируються) та об'єднуються, щоб визначити загальні оцінки банків. Однак банки, що показали збиток протягом звітного періоду або які не пройшли останній стрес-тест, не включаються до переліку оцінюваних.

З 2019 р. журналом Forbes спільно з дослідницькою компанією Statista були оцінені транснаціональні та інтернаціональні банки в різних країнах, ґрунтуючись на опитуванні клієнтів (задоволеність роботою банку, довіра до банку, запропоновані ним умови, обслуговування клієнтів, цифрові послуги і фінансові консультації). Опитано 40 тис. клієнтів у 23 країнах. Найвищі рейтинги посіли нідерландський фінансовий конгломерат INGGroup і американський Citibank.

В Україні відкриті рейтингові оцінки діяльності банківських установ здійснюють такі рейтингові агентства, як «ІВІ-Рейтинг», «Рюрік», «Експерт-Рейтинг», «Кредит-Рейтинг», «Українське кредитно-рейтингове агентство», «Стандарт-Рейтинг» та інші. На основі їхніх даних складається зведений рейтинг по банку і визначається перелік найкращих. На початок 2018 р. в ТОП-20 увійшли 4 банки з державним капіталом, при цьому місце Ощадбанку в кінці рейтингу, 10 з 23 банків іноземних банківських груп, 6 з 54 банків із приватним капіталом (табл. 3). Перші п'ять рангів отримали банки іноземних банківських груп.

Таблиця 3

*Кредитні рейтинги ТОП-20 банків за обсягом роздрібних депозитів
за національною шкалою*

станом на 25.01.2018 р.

Ранг	Банк	Зведений рейтинг	Ранг	Банк	Зведений рейтинг
1	АТ «УкрСиббанк»	9,0	11	АБ «Укргазбанк»	8,0
2	ПАТ «Креді Агріколь Банк»	9,0	12	ПАТ «Мегабанк»	8,0
3	ПАТ «Кредобанк»	9,0	13	ПАТ «Універсал Банк»	8,0
4	АТ «Прокредит Банк»	9,0	14	ПАТ «Банк Восток»	8,0
5	ПАТ «Альфа-Банк»	8,5	15	АТ «Таскомбанк»	8,0
6	ПАТ КБ «Приватбанк»	8,0	16	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	7,5
7	АТ «Укрексімбанк»	8,0	17	АТ «ОТП Банк»	7,0
8	ПАТ «Укрсоцбанк»	8,0	18	ПАТ «Банк Кредит Дніпро»	7,0
9	ПАТ «ВТБ банк»	8,0	19	ПАТ «Ідея Банк»	7,0
10	ПАТ «ПУМБ»	8,0	20	АТ «Ощадбанк»	6,0

На рівні країн використовуються спеціальні рейтингові методики. Так, у США розроблено і використовується рейтингова система CAMELS, сутність якої полягає у визначенні стану банку за критеріями, які охоплюють усі напрями діяльності банку. Також Федеральною резервною системою США для експрес-аналізу оцінки депозитної привабливості банку використовується методика FIMS (з подальшим застосуванням CAMELS). Рейтинг за методикою FIMS засновується на більше ніж 30 індикаторах, основними з яких є стан капіталу банку і якість активів. У Німеччині Центральний банк для визначення надійності банків використовує систему BAKIS, яка ґрунтується на розрахунку 47 коефіцієнтів.

Національний банк України проводить оцінювання банків за рейтинговою системою CAMELS, адаптовану до українських реалій [14]. За цією методикою визначаються банки, які мають незадовільні показники щодо фінансового стану, обсягів та структури операцій або менеджмент, що може призвести до банкрутства та ліквідації банку. Методика є закритою і використовуються виключно органами банківського нагляду Національного банку України для вжиття заходів з метою виправлення недоліків у діяльності банку та стабілізації його фінансового стану.

Аналіз наукових праць показав, що в дослідженнях конкурентоспроможності банківської системи України використовують показники, які характеризують:

- 1) масштаб банківської системи (обсяги активів і капіталу банків) та їх співвідношення з макроекономічними показниками (частка активів, зобов'язань та капіталу банків у ВВП, відношення виданих кредитів та залучених депозитів до ВВП);
- 2) стійкість та ліквідність кредитних установ та банківської системи загалом;
- 3) концентрації банків, їх регіональний розподіл;
- 4) доступності банківських послуг для населення;
- 5) рентабельності (активів, капіталу) банківської системи.

Зазвичай значення показників використовують для порівняння з банківськими секторами або банками розвинених країн.

Найбільш часто для характеристики конкурентоспроможності використовують показники, що впливають на розвиток секторів економіки (табл. 4).

Таблиця 4
Основні показники конкурентоспроможності банківської системи України
на 01.01 року

Показник	Рік							
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ВВП, млн грн	1 082 569	1 316 600	1 408 889	1 454 931	1 566 728	1 979 458	2 383 182	2 982 920
Банківський капітал, млн грн	137 725	155 487	170 196	192 599	148 063	103 713	123 784	161 108
Частка банківського капіталу у ВВП *, %	12,7	11,8	12,1	13,2	9,5	5,2	5,2	5,4
Зобов'язання, млн грн	804 359	898 785	956 983	1 084 910	1 168 655	1 150 672	1 132 515	1 172 723
Частка зобов'язань у ВВП *, %	74,3	68,3	68,0	74,6	74,6	58,1	47,5	39,3
Активи, млн грн	942 084	1 054 272	1 127 179	1 277 509	1 316 718	1 254 385	1 256 299	1 333 831
Частка активів у ВВП *, %	87,0	80,1	80,0	87,8	84,0	63,4	52,7	44,7

* розраховано за даними [15, 16].

Наведені дані свідчать, що банківський (власний) капітал збільшувався впродовж 2010-2013 років, у період кризи 2014-2015 років зменшувався, а з 2016 року відзначено позитивну тенденцію до його зростання, хоч за результатами 2017 року значення показника є меншим, ніж у 2012 р. Найбільш низький рівень банківського капіталу припадає на 2015 рік (103 713 млн грн). Це свідчить про труднощі в подоланні кризи в банківському секторі.

Криза 2014-2015 років меншою мірою вплинула на інші показники: менші негативні зміни в динаміці встановлено щодо зобов'язань та активів банківського сектору. За аналізований період 2010–2017 років відзначено зростання власного капіталу на 17,0 %, а активів – на 41,6 %, що свідчить про проблеми з капіталізацією в банківському секторі. Найбільше за цей період зросли зобов'язання – на 45,8 %, що вказує на необхідність вирішення питань із проблемними кредитами.

За часткою у ВВП показників, що аналізуються, тенденції є такими. Частка банківського капіталу у ВВП упродовж 2010-2013 років становила 11,8–13,2 %, але після кризи зменшилася до 5,2–5,4 % з незначним збільшенням на 01.01.2018 року (для порівняння, 2009 р. – 9,8 %, 2003 р. – 3,9 %). На думку вітчизняних і закордонних учених, для забезпечення економічного розвитку країни обсяг капіталу банківського сектору має становити не менше як 6-7 % ВВП [17, с. 5]. За такого рівня показника власний капітал не спроможний задовольнити потреби національної економіки щодо розширеного економічного відтворення. Треба зазначити, що значення показника є значно гіршим, ніж у країнах Центральної Європи (понад 40 % [18, с. 28]), в яких капіталізація банківського сектору сягає сотні мільярдів євро (у Франції – 390 млрд євро, в Німеччині – 354 млрд євро, у Великій Британії – 350 млрд євро, в Іспанії – 210 млрд євро, у Нідерландах – 112 млрд євро, Швейцарії – 100 млрд євро [18, с. 26]). Капіталізація банківського сектору України на 01.01.2018 року становила 5,37 млрд євро (у перерахунку на середньорічний курс євро, який дорівнював у 2017 році 3000,42 грн за 100 євро), що в десять і більше разів менше, ніж власний капітал великих банків країн ЄС. Отже, подальше зростання рівня капіталізації банківського сектору є нагальною проблемою української економіки.

Частка загальних активів банківського сектору у ВВП країни починаючи з 2014 року зменшується – і за наступні 4 роки майже в 2 рази (за результатами 2017 року порівняно з 2010 роком – з 87 до 44,7 %). Значення показника є дуже низьким. У

Великій Британії цей показник становить понад 300 % [18, с. 28]. До кризи 2008 року показник по Україні був співставним з таким по банківському сектору постсоціалістичних європейських країн (Польща – 74 %, Чехія – 99 % у 2006 році).

Середній розмір активів у банках країн ЄС становить 2,3 млрд євро (Німеччина – 3,2, Франція – 3,8), в американських банках – 1 млрд євро серед усіх банків і 4,5 млрд євро – серед півтори тисячі найбільших. В Україні середній розмір активів банку на 01.01.2018 року становив 542 млн євро. Отже, за такого значення середніх активів українські банки належної конкуренції не тільки на міжнародних ринках капіталу, але й на вітчизняному щодо банків іноземних банківських груп скласти не зможуть. Активи іноземних фінансових гігантів, банківський капітал яких представлений в Україні, в десятки або в сотні разів перевищують активи вітчизняної банківської системи загалом (наприклад, Credit Agricole – 51857,4 млн дол. США, Unicredito Italiano – 89 653,7 млн дол., Citigroup – 106 695,8 млн дол. США) [18, с. 26].

У період із 2010 по 2017 роки зменшилась частка зобов'язань у ВВП майже вдвічі, що обумовлено тенденціями щодо власного капіталу й активів, а також свідчить про згасання ділової активності бізнесу та довіри до банківської системи в країні. Так, частка депозитів населення у ВВП на 01.01.2018 р. становила 16,1 % (у країнах ЄС – 50 %). Довіра до банківської системи України згасає через часті кризи (банківська система пережила вже п'ять криз), скорочення кількості банків та їх ліквідацію, інфляційні процеси, нестабільність національної валюти й доларизацію, політичну нестабільність, неузгодженість дій Кабінету Міністрів України та Національного банку щодо регулювання грошово-кредитного ринку, обмежене інформування про перспективи розвитку та регулювання ринку банківських послуг, а також недостовірне, неповне та несвоєчасне подання фінансової звітності банківськими установами.

Непрацюючі кредити збільшують зобов'язання банківського сектору. Клієнтські кошти суб'єктів господарювання і фізичних осіб сформували у 2016–2017 роках 75 % зобов'язань банків. У загальному обсязі кредитів частка непрацюючих (проблемних) кредитів на 01.01.2018 року становить 54,5 % (у країнах із розвинутою економікою – до 5 %), найбільша їх частка припадає на корпоративний сектор (табл. 5).

Таблиця 5

Непрацюючі кредити за суб'єктами кредитування

станом на 01.01.2018 р.

Суб'єкти кредитування	Кредити, усього	У тому числі	
		у національній валюті	в іноземній валюті
Кредити корпоративному сектору, млн грн	892 900	465 842	427 058
непрацюючі кредити, млн грн	500 263	265 284	234 979
частка непрацюючих кредитів, %	56,03	56,95	55,02
Кредити фізичним особам (включно із фізичними особами-підприємцями), млн грн	174 448	105 836	68 612
непрацюючі кредити, млн грн	93 353	27 774	65 580
частка непрацюючих кредитів, %	53,51	26,24	95,58
Міжбанківські кредити, депозити (за виключенням коррахунків), млн грн	22 046	2538	19 508
непрацюючі кредити, млн грн	1372	917	455
частка непрацюючих кредитів, %	6,22	36,12	2,33
Кредити органам державної влади та місцевого самоврядування, млн грн	1519	1519	0
непрацюючі кредити, млн грн	10	10	0
частка непрацюючих кредитів, %	0,69	0,69	0,00
Усі кредити	1 090 914	575 736	515 178

Джерело: складено автором за даними [15].

У національній валюті надається 52,8 % кредитів. Саме така структура кредитування за умов девальвації національної валюти є підґрунтям для формування заборгованості за кредитами. Кредитування корпоративного сектору займає найбільшу частку: в іноземній валюті – 82,9 %, у національній валюті – 80,9 %. Понад 55 % непрацюючих кредитів в іноземній і національній валютах створює проблеми щодо заборгованості банківського сектору. Найбільша частка проблемних кредитів в іноземній валюті із суб'єктів кредитування припадає на кредити фізичним особам – 95,7 %.

Дані щодо структури непрацюючих кредитів свідчать про майже рівні їх частки в національній та іноземній валютах у загальному обсязі непрацюючих, 49,4 та 50,6 % відповідно (табл. 6). З кредитів, наданих у національній валюті, частка непрацюючих становить 51,1 %. З кредитів в іноземній валюті частка непрацюючих становить більше ніж 58,4%.

Таблиця 6

Структура непрацюючих кредитів за групами банків

станом на 01.01.2018 р., млн грн

Групи банків	Кредити, усього	У тому числі	
		у національній валюті	в іноземній валюті
Усі кредити	1 090 914	575 736	515 178
Непрацюючі кредити,	594 999	293 985	301 014
у т. ч. банки:			
з державною часткою, з них	397 563	239 914	157 649
ПАТ КБ «Приватбанк»	236 211	187 917	48 294
з державною часткою, крім ПАТ КБ «Приватбанк»	161 352	51 997	109 355
іноземних банківських груп	156 834	33 383	123 451
з приватним капіталом	30 169	13 424	16 744
неплатоспроможні	10 433	7264	3169
Частка непрацюючих кредитів, %	54,54	51,06	58,43
у т. ч. банки:			
з державною часткою, з них	71,12	72,17	69,59
ПАТ КБ «Приватбанк»	87,64	85,11	99,09
з державною часткою крім ПАТ КБ «Приватбанк»	55,75	46,58	61,50
іноземних банківських груп	41,01	21,01	55,24
з приватним капіталом	24,08	20,79	27,59
неплатоспроможні	43,02	36,67	71,31

Джерело: складено автором за даними [15].

За групами банків ситуація станом на 01.01.2018 р. є такою. У структурі непрацюючих кредитів найбільша частка припадає на банки з державним капіталом – 66,8 %. На банки іноземних банківських груп приходиться 26,4 %, із приватним капіталом – 5,1 %.

У банках із державною часткою непрацюючих кредитів 71,1 %, у банках із приватним капіталом – 24,1 %, у банках іноземних банківських груп – 41,1 %, при цьому в цих банках частка непрацюючих кредитів в іноземній валюті є в 2 рази більшою, ніж у національній – відповідно 55,2 і 21,0%. Заборгованість за кредитами, виданими ПАТ КБ «Приватбанк», з усіх банків із державним капіталом є найгіршою, особливо за кредитами в іноземній валюті, частка непрацюючих з яких становить 99,1 %.

Причинами значної проблемної заборгованості за кредитами передусім є девальвація національної валюти та значні темпи інфляції, а також недосконалість банківського скорингу, відсутність у повному обсязі централізованих даних бюро кредитних історій, функціонування якого розпочато з 2018 року.

Висновки і пропозиції. У результаті дослідження визначено проблеми в банківській системі, які впливають на її конкурентоспроможність, а саме недостатній рівень власного капіталу й активів, значна заборгованість, обсяг та структура непрацюючих кредитів. Підвищенню конкурентоспроможності банківської системи

можуть посприяти як НБУ через грошово-кредитну політику, зокрема щодо мінімізації кредитних ризиків у банківській системі, так і банківський сектор через діяльність банків на внутрішньому та міжнародних фінансових ринках.

Тому необхідним є розробка науково обґрунтованих інструментів підвищення конкурентоспроможності як банківської системи, так і окремого банку. Зазвичай, більшою мірою такі інструменти розробляються в площині правового або нормативного механізму (регулювання на національному рівні, адміністративні методи). Між тим, дієвим є ринковий механізм як механізм саморегуляції, який повною мірою може бути застосований банками для вдосконалення банківських продуктів. Інструменти стимулювання банків щодо такої діяльності є прерогативою держави.

Список використаних джерел

1. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів: монографія / за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. Тернопіль: Вектор, 2012. 462 с.
2. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи України: монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук Г. Т. Карчевої. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. 279 с.
3. Коваленко В. В., Коренева О. Г., Черкашина К. Ф., Крухмаль О. В. Банківська система України: монографія. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 187 с.
4. Момот О. М., Брітченко І. Г. Інтегровані банківські послуги та конкурентоспроможність банківської системи / під наук. ред. Брітченка І. Г. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. 315 с.
5. Федулова Л., Волощук І. Управління конкурентоспроможністю банків в умовах трансформаційної економіки: монографія. Київ: Науковий світ, 2002. 301 с.
6. Чуб О. О. Банки в глобальній економіці: монографія. Київ: КНЕУ, 2009. 340 с.
7. Шпиг Ф. І. Банківська конкуренція під впливом іноземного капіталу. Суми: Ділові перспективи, 2006. 288 с.
8. Руда О. Л. Конкурентоспроможність банків на ринку надання банківських послуг. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 58–61.
9. Часовський С. А. Проблематика та особливості розвитку глобального фінансового ринку. *Управління проектами та розвиток виробництва*: зб. наук. праць. Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля. 2011. № 3(39). С. 47–51.
10. Бех М. С. Особливості рейтингової оцінки банків. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Економічні науки. 2012. Вип. 2. С. 263–269.
11. Global Competitiveness Index 2017-2018 Rankings. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>.
12. Introducing a New Broad-based Index of Financial Development / Prepared by Katsiaryna Sviryzhenka. *IMF Working Paper*. 2016. 42 p. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp1605.pdf>.
13. Global financial development report 2017/2018. *Bankers without Borders*. URL: <https://www.cbd.int/financial/2017docs/wb-banking2017.pdf>.
14. Сисоева Л. Ю. Проблеми рейтингування банків за системою CAMELS. *Механізм регулювання економіки*. 2012. № 3. С. 13–17.
15. Основні показники діяльності банків. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442.
16. Архів 2002-2017 років за показниками фінансової звітності і згрупованими балансовими залишками банків. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208.
17. Пила В. І., Копилук О. І. Управління капіталізацією банків в умовах фінансової нестабільності. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2010. № 9 (112). С. 3–7.
18. Слобода Л. Я., Фостяк В. В. Управління власним капіталом банків за економічної нестабільності: досвід України та зарубіжних країн. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 21. С. 25–31.

References

1. Dziubliuk, O. V. (Ed.) (2012). *Bankivska systema Ukrainy: stanovlennia i rozvytok v umovakh hlobalizatsii ekonomichnykh protsesiv [Banking system of Ukraine: formation and development in the conditions of globalization of economic processes]*. Ternopil: Vektor [in Ukrainian].
2. Karcheva, H. T., Smovzhenko, T. S., Mishchenko, V. I. etc. (2016). *Efektivnist ta konkurentospromozhnist bankivskoi systemy Ukrainy [Efficiency and Competitiveness of the Ukrainian Banking System]*. Kyiv: SHEI «Banking University» [in Ukrainian].

3. Kovalenko, V. V., Korenieva, O. H., Cherkashyna, K. F., Krukmal O. V. (2010). *Bankivska systema Ukrainy [Banking system of Ukraine]*. Sumy: DVNZ «UABS NBU» [in Ukrainian].
4. Momot, O. M., Britchenko, I. H. (2008). *Intehrovani bankivski posluhy ta konkurentospromozhnist bankivskoi systemy [Integrated banking services and the competitiveness of the banking system]*. Poltava: RVV PUSKU [in Ukrainian].
5. Fedulova, L., Voloshchuk, I. (2002). *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu bankiv v umovakh transformatsiinoi ekonomiky [Managing the competitiveness of banks in a transformational economy]*. Kyiv: Naukovyi svit [in Ukrainian].
6. Chub, O. O. (2009). *Banky v hlobalnii ekonomitsi [Banks in the global economy]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
7. Shpyh, F. I. (2006). *Bankivska konkurentsiia pid vplyvom inozemnoho kapitalu [Banking competition under the influence of foreign capital]*. Sumy: Dilovi perspektyvy [in Ukrainian].
8. Ruda, O. L. (2018). Konkurentospromozhnist bankiv na rynku nadання bankivskykh posluh [Competitiveness of banks in the market of providing banking services]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 4, 58–61 [in Ukrainian].
9. Chasovskyi, S. A. (2011). Problematyka ta osoblyvosti rozvytku hlobalnoho finansovoho rynku [Problems and peculiarities of the development of the global financial market]. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva – Project Management and Production Development*, 3 (39), 47–51 [in Ukrainian].
10. Bekh, M. S. (2012). Osoblyvosti reitynhovoї otsinky bankiv [Particulars of the banks' rating]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute. Economic Sciences*, 2, 263–269 [in Ukrainian].
11. Global Competitiveness Index 2017-2018 Rankings. Retrieved from <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>.
12. Introducing a New Broad-based Index of Financial Development / Prepared by Katsiaryna Sviryzdenka. *IMF Working Paper*, 2016, 42 p. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp1605.pdf>.
13. Global financial development report 2017/2018. *Bankers without Borders*. Retrieved from <https://www.cbd.int/financial/2017docs/wb-banking2017.pdf>.
14. Sysoieva, L. Yu. (2012). Problemy reitynhuvannia bankiv za systemoiu CAMELS [Problems of rating of banks by CAMELS system]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky – The mechanism of regulation of the economy*, 3, 13-17 [in Ukrainian].
15. Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv [Basic indicators of banks activity]. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442 [in Ukrainian].
16. *Arkhiv 2002-2017 rokiv za pokaznykamy finansovoi zvitnosti i zgrupovanyimi balansovymi zalyshkamy bankiv [Archive of 2002-2017 on the indicators of financial statements and grouped balance sheet balances of banks]*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208 [in Ukrainian].
17. Pyla, V. I., Kopyliuk, O. I. (2010). Upravlinnia kapitalizatsiieiu bankiv v umovakh finansovoi nestabilnosti [Managing the capitalization of banks in the conditions of financial instability]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, 9 (112), S. 3-7 [in Ukrainian].
18. Sloboda L. Ya., Fostiak V. V. (2011). Upravlinnia vlasnym kapitalom bankiv za ekonomichnoi nestabilnosti: dosvid Ukrainy ta zarubizhnykh krain [Managing the own capital of banks on economic instability: the experience of Ukraine and foreign countries]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 21, 25-31 [in Ukrainian].

Дятлова Юлія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування, Донецький державний університет управління (вул. Карпінського, 58, м. Маріуполь, 87513, Україна).

Дятлова Юлія Владимировна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансов, учета и налогообложения, Донецкий государственный университет управления (ул. Карпинского, 58, г. Мариуполь, 87513, Украина).

Diatlova Yuliia – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Finance, Accounting and Taxation, Donetsk State University of Management (Karpinsky St., 58, Mariupol, 87513, Ukraine).

E-mail: yuliyadyatlova25@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7982-2493>

ResearcherID: B-4227-2018